

TORUL İLÇESİNİN İDARİ YAPISI VE NÜFUS DİNAMİKLERİ ÜZERİNDEN TARİHSEL-GÜNCEL BİR ANALİZ*

Serdar GÖKTAŞ**

ÖZ

Torul, Karadeniz Bölgesi'nin iç kesimlerinde yer alan ve Gümüşhane iline bağlı, tarihi ve coğrafi açıdan önemli bir ilçedir. Tarihi İpek Yolu'nun önemli bir kesişme noktası ve güzergâhı olan Torul, bu geçmişten gelen kritik rolüne rağmen günümüzde coğrafyasının da yarattığı dezavantajlarla birlikte halkının beklentisi olan büyüme ve gelişme ivmesini bir türlü yakalayamamıştır. Şüphesiz bu ivmenin yakalanamamasının sebeplerinin tarihsel bir geçmişle birlikte ele alınması zorunluluğu bulunmaktadır. Coğrafi dezavantajı, bağlı olduğu sancak ve vilayet merkezlerinin uzaklığı, tarih boyunca yaşadığı idari değişiklikler, Torul tarihinin ve günümüzdeki durumunun belirleyicileri olmuşlardır.

Bu makale, Torul ilçesinin idari taksimatının tarihsel seyrini ve güncel yapısını detaylıca incelerken, demografik hareketlerini ve bunların ilçenin sosyo-ekonomik durumu üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, özellikle Erken Cumhuriyet dönemindeki idari parçalanmışlıktan, nüfusun zirveye ulaştığı 1960-1980 dönemine ve sonrasında yoğun dış göç ile idari küçülmenin bölge sosyo-ekonomik yapısı üzerindeki kalıcı etkilerine odaklanmaktadır. Veriler, arşiv belgeleri, dönemsel salnameler, Genel Nüfus Sayımları, bölgesel monografiler ve güncel TÜİK verileri ışığında karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Torul, İdari Yapı, Nüfus, Demografi.

A HISTORICAL AND CONTEMPORARY ANALYSIS OF THE ADMINISTRATIVE STRUCTURE AND POPULATION DYNAMICS OF THE TORUL DISTRICT

ABSTRACT

Torul is a historically and geographically significant district of Gümüşhane Province, located in the inland region of the Black Sea Region. A key intersection and route of the historical Silk Road, Torul, despite its historically critical role, has failed to achieve the growth and development momentum its people expect due to the disadvantages of

* Gönderim Tarihi: 17.11.2025. Kabul Tarihi: 23.02.2026.

** Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, BAYBURT. serdargoktas69@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7120-0948.

its geography. Undoubtedly, the reasons for this failure to achieve this momentum must be considered within a historical context. Its geographical disadvantage, its remoteness from the sanjak and provincial centers to which it belongs, and the administrative changes it has experienced throughout history have all shaped Torul's history and current state.

This article examines the historical and current structure of the administrative divisions of Torul district in detail, while also analyzing demographic trends and their impact on the district's socio-economic situation. The study focuses specifically on the lasting impacts on the socio-economic structure of the region, from the administrative fragmentation of the early Republican period to the population peak of 1960-1980, and the subsequent massive out-migration and administrative downsizing. The data offers a comparative analysis, drawing on periodic yearbooks, General Population Censuses, regional monographs, and current TÜİK data.

Keywords: Torul, Administrative Structure, Population, Demographic

Giriş

Torul'un tarihsel gelişimi, Orta Çağ'daki derebeylik yapılanmalarından Osmanlı Devleti'nin merkezileşme sürecine ve Cumhuriyet döneminin modern idari sistemine kadar uzanan çok katmanlı bir dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. Antik çağda Ardasa adıyla bilinen yerleşim, Trabzon Rum Devleti döneminde sınır güvenliği ve ticari denetim açısından önemli bir mevki olmuş; Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte nahiye ve kaza statülerinde idari bir birim olarak teşkilatlanmıştır. XIX. yüzyıldaki vilayet düzenlemeleri ve belediye teşkilatının kurulması ise Torul'un klasik taşra yapısından modern yerel yönetim anlayışına geçişini göstermektedir. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen idari taksimat değişiklikleri, özellikle Harşit ve Kürtün'ün ayrılması, ilçenin coğrafi sınırlarını ve demografik büyüklüğünü doğrudan etkilemiştir.

Demografik açıdan bakıldığında Torul, Osmanlı döneminde çok etnikli bir nüfus yapısına sahipken, savaşlar, zorunlu göçler ve mübadele süreci sonucunda homojenleşen bir nüfus karakteri kazanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında 20.000'in üzerinde seyreden nüfus, 1960–1975 döneminde en yüksek seviyesine ulaşmış; ancak 1980'lerden itibaren hızlanan dış göç ve idari ayrılmalar nedeniyle belirgin bir gerileme sürecine girmiştir. Günümüzde nüfusun 10.000–13.000 bandına gerilemiş olması, ilçenin ekonomik imkânlarının sınırlılığı, genç nüfusun büyük şehirlere yönelmesi ve kırsal alanların yaşlanması gibi yapısal sorunlarla ilişkilidir.

Bu çalışma, Torul'un tarihsel süreç içerisindeki idari dönüşümünü ve demografik değişimini arşiv belgeleri, devlet salnameleri ve nüfus sayımı verileri ışığında incelemeyi amaçlamaktadır. İlçenin coğrafi konumu ile idari yapılanması ve nüfus hareketleri arasındaki karşılıklı ilişki analiz edilerek, Torul örneği

üzerinden Türkiye’de kırsal nitelikli taşra yerleşimlerinin uzun dönemli sosyo-demografik dönüşüm dinamikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Torul’un Konumu ve İdari Yapısının Tarihsel Gelişimi

Torul, Gümüşhane ilinin kuzeyinde, coğrafi olarak Doğu Karadeniz Bölgesi’nin iç kesimlerinde yer alan, tarih boyunca stratejik öneme sahip olmuş bir ilçedir. İlçe, Zigana Dağları’nın eteklerinde, tarihi İpek Yolu güzergâhı üzerinde, Harşit Çayı vadisi boyunca kurulmuştur. Doğusunda Gümüşhane Merkez ilçesi ve Yağmurdere Bucağı, batısında Giresun ilinin Espiye ilçesi, güneyinde Şiran ilçesi ve Giresun’un Alucra ilçesi ve kuzeyinde Trabzon ilinin Tonya ve Maçka ilçeleri bulunmaktadır. Bu konumu, Torul’u hem askeri ve ticari bir geçiş noktası hem de tarih boyunca farklı medeniyetlerin ve kültürel etkileşimlerin merkezi haline getirmiştir. Çok engebeli bir araziye sahip olan Torul topraklarının ancak %8’i tarıma elverişlidir. Geriye kalan %92’si ormanlık, dağlık, fundalık ve yayladır. İklimi, deniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş iklimi özelliği göstermektedir. Bölgenin iklimi, kışların ılık ve görece yağışlı; yazların ise sıcak ve belirgin biçimde kurak geçtiği bir karakter göstermektedir. Yağış rejimi ağırlıklı olarak kış ve ilkbahar aylarında yoğunlaşmakta, yaz mevsiminde ise yağışların azalmasına bağlı olarak kuraklık eğilimi ortaya çıkmaktadır. Torul’un köyleri, Karadeniz kıyı şehirlerinin köyleri gibi dağınık kurulmuştur. Arazinin engebeli oluşu evlerin dağınık yapılması sonucunu doğurmuştur. Köy sınırlarında bile evler ayrı ayrı köylere ait ve karşı karşıyadır.¹ Torul’un idari yapısı ve nüfus dinamikleri, bulunduğu bu zorlu ve stratejik coğrafyanın sosyo-ekonomik etkileşimleri sonucunda şekillenmiştir. Torul’un idari tarihi, bölgenin Orta Çağ’daki derebeylik yönetimlerinden Osmanlı merkezileşme dönemine ve oradan da Cumhuriyet idaresine uzanan karmaşık bir süreci kapsamaktadır.

Antik dönemde adı Aradese (Ardasa) olan Torul,² Eski Yunan tarihçilerinin eserlerine göre milattan önce kurulmuştur. IV. Haçlı seferleri sırasında Trabzon ve çevresine sahip olan Cenevizliler, Torul’da, kalıntıları günümüze kadar ulaşan birçok kale ve haberleşme kulesi yapmışlardır.³ Torul, Orta Çağ’da özellikle Trabzon Rum Devleti’nin güney sınırlarında önemli bir ünite olarak varlık göstermiştir. Kaynaklara göre Torul ve çevresi (antik adı Mesokhaldia), 1355 yılından itibaren Kabasitaslar olarak bilinen güçlü bir Rum-Laz soylu ailesi tarafından yönetilen bir derebeyliğin (dukalığın) merkezi olmuştur. Kabasitaslar, Harşit Havzası’nın stratejik ve kilit konumundan yararlanarak, bölgeden geçen kervanlar ve yolculardan yol vergisi (geçit ücreti) tahsil etmiş; bu sayede önemli

¹ *Gümüşhane İli ve İlçeleri*, Yayına Haz. Ahmet Nuri Macit, Macit Kitabevi, İstanbul 1973, s. 62-63.

² *Yurt Ansiklopedisi*, C: 5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 3227.

³ *Gümüşhane İli ve İlçeleri*, s. 61.

bir ekonomik gelir elde etmişlerdir.⁴ Bu dönemde Torul, sadece askeri bir kale değil, aynı zamanda ticari bir denetim noktası olarak da idari birim işlevi görmüştür. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Trabzon seferine çıktığında Torul'da otağ kurduğu bilinmektedir. Bazı kaynaklarda, Torul adının Tuğrul Bey'e izafeten verilmiş olabileceğinin düşünüldüğü belirtilmektedir.⁵

1.1. Osmanlı İdari Sistemi İçinde Torul: Kaza Statüsü ve Bağlılık

Torul'un, Osmanlı idaresine girmesi Fatih Sultan Mehmed'in 1461'de Trabzon'u fethiyle birlikte hız kazanmıştır. Trabzon-Erzurum transit yolu üstünde, dar bir vadide konumlanan Torul, 1479'da Rakkas Sinan Bey tarafından Osmanlı yönetimine katılmıştır.⁶ Ancak bölgenin tam olarak kontrol altına alınması ve idari sistemin oturması zaman almıştır. XV. yüzyılın son dönemine doğru 28 köy, 3 mezraya sahip olan Torul⁷, nahiye olarak adlandırılan küçük bir idari birim iken, zamanla Gümüşhane ile anılan bir kaza statüsüne yükselmiştir. Tarihi kayıtlara göre, Gümüşhane'nin bir kaza olarak idare edildiği dönemlerde, Gümüşhane-Torul kazası olarak anıldığı ve idari olarak Trabzon Sancağı'na bağlı olduğu bilinmektedir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Torul merkezinin neresi olduğu konusunda net bilgiler olmamakla birlikte, merkezinin Ardası olduğu düşünülmektedir.⁸

XVI. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'nun doğusunda yeni bir yapılanma sürecine girilmiş ve harap bölgelerin imarına özen gösterilmiştir. Bu politika doğrultusunda Gümüşhane'de de bayındırlık faaliyetlerine hız verilmiştir. Madenlerin daha verimli işletilebilmesi için maden yataklarına yakın bölgelerde yeni yerleşim birimleri oluşturulmuştur. Böylelikle zaman içerisinde farklı bir çehre kazanan Gümüşhane⁹, olasılıkla XVII. yüzyıl içinde Torul ile birleştirilerek kaza durumuna getirilmiştir. Bu yüzyılda Gümüşhane (Torul) Kazası yönetsel

⁴ Bekir Sarıyıldız, "Torul Derebeyleri: Kabasitaslar (1355-1479)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, C: 2, S: 2, Samsun 2021, s. 241, 246.

⁵ *Gümüşhane İli ve İlçeleri*, s. 61.

⁶ Selahattin Tozlu, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998, s. 18.

⁷ Bilgehan Pamuk, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Gümüşhane (Torul) Kazası", *Belleten*, C: 73, S: 268, Nisan 2009, s. 123.

⁸ XV. yüzyılın sonlarına doğru bölgede Torul adına rastlanmakla birlikte, Gümüşhane ismi henüz kullanılmamaktaydı. Bu dönemde Gümüşhane'nin yerine Canca adı geçmekteydi. 1486 tarihli tahrirde, Trabzon sancağına bağlı idari yapıda Torul bir nahiye olarak görünürken, Gümüşhane'nin karşılığı olan Canca "karye-yi Palu Canca" adıyla bir köy statüsünde kaydedilmiştir. Bu nedenle Torul, müstakil bir kaza hüviyeti taşırken; Canca olarak bilinen Gümüşhane, Torul'un sınırları içinde yer alan bir yerleşim birimi durumundaydı. 1486'da belirlenen bu idari yapı, sonraki dönemlerde de büyük ölçüde aynı şekilde devam etmiştir. Pamuk, *a.g.m.*, s. 117-119.

⁹ Coşkun Erüz-Güler Erüz-Raif Kandemir-Güngör Üçüncüoğlu, "Antik Çağdan Günümüze Gümüşhane-Torul-Kurum (gorom-kromni) Vadisi Demografik Değişimi", *Gümüşhane Tarihi*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane 2016, s. 190; Tozlu, *a.g.e.*, s. 19.

olarak, Trabzon Vilayeti'nin bir sancağı olan Gümüşhane'nin veya doğrudan Trabzon Sancağı'nın bir ünitesi olarak yer almıştır. Bu dönemde Gümüşhane ve Torul'un hem bir kaza olarak idare edilmesi hem de farklı isimlerle anılması, bölgenin maden (Gümüşhane) ve coğrafi/askerî konum (Torul) merkezli ikili yapısının bir sonucudur ve bu idari bağıllık XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir.¹⁰

XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nde yaşanan merkezileşme hareketleri, Torul Kazası'nın idari yapısını da dönüştürmüştür. Torul, 1840 tarihinde Kelkit ve Şiran ile birlikte Gümüşhane'ye bağlanmıştır.¹¹ 1867 yılında yapılan düzenlemeyle Osmanlı mülki teşkilatında eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilince Torul, Trabzon Vilayeti'ne bağlı Gümüşhane Sancağı'nın bir kazası olmuş¹² ve yerleşimde kaymakamlık teşkilatı kurulmuştur. 1876 yılında 49 köyü ve Kürtün isminde bir nahiyesi bulunan Torul kazasında belediye teşkilatı kurulmuş ve ilk belediye başkanı atanmıştır.¹³ Bu gelişme, Torul'un klasik Osmanlı kasaba/şehir anlayışından modern batı tarzı idari merkeze geçişinin önemli bir göstergesi olmuştur.¹⁴

1.2. Osmanlı Döneminde Torul'da Sosyal ve Ekonomik Huzursuzluk, Nüfus, Etnik Yapı ve Göç

Osmanlı dönemindeki nüfus sayımları (tahrirler), Torul'un tarihsel demografisine ışık tutmaktadır. XV. yüzyılın sonlarına doğru yapılan tahrir kayıtlarına göre Torul nahiyesinin nüfusu, çoğunlukla Gayrimüslim (Hristiyan) haneden (210 Gayrimüslim ve 1 Müslüman) oluşan yaklaşık 1.100 kişiydi.¹⁵ XVI. yy. başlarında Trabzon Sancağı'nı oluşturan 8 kazadan biri olan Torul'un 1127 hane ve 6.500 civarında nüfusu vardır. Özellikle yüzyılın ortalarındaki imar ve iskân faaliyetleriyle birlikte Torul kazasının nüfusu dikkat çekici bir oranda artmıştır. Yaklaşık 8.000 olan kaza nüfusu, otuz yıllık bir dönem içinde yaklaşık %175 oranında artarak 22.000'e yükselmiştir. Bu nüfus artışının başlıca nedeni,

¹⁰ XVII. yüzyılda Torul ve Gümüşhane'nin aynı idari statüye sahip olmalarına, yani her ikisinin de birer kaza olarak yönetilmesine rağmen farklı adlarla anılmaları, açıklığa kavuşturulması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Arşiv belgelerinde bu yerleşim için "kaza-i Torul, nam-ı diğer Gümüşhane" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu çift isimlendirme uygulamasının ne zaman ortaya çıktığına dair kaynaklarda net ve kesin bilgiler bulunmamaktadır. Pamuk, *a.g.m.*, s. 117-118.

¹¹ Vehbi Okay, *Cumhuriyetin 15. Yılında Gümüşhane*, Ulus Basımevi, İstanbul 1938, s. 23.

¹² Metin Tuncel, "Gümüşhane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 14, 1996, s. 273.

¹³ Kemal Saylan, *Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih (1850-1918)*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 59.

¹⁴ Saylan, *a.g.e.*, s. 35, 39 ve 60; Şenol Bayram, *Torul'un Sosyal ve Ekonomik Durumu (1831-1915)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2017, s. VI.

¹⁵ Pamuk, *a.g.m.*, s. 123.

uygulanan iskân politikaları çerçevesinde bölgeye dışarıdan nüfus getirilerek yerleştirilmesidir.¹⁶

Torul'un nüfus yapısı, bölgenin genel sosyo-ekonomik durumu ile doğrudan ilişkilidir ve özellikle dış göç hareketlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. XIX. yüzyılda Torul'da yaşayan tebaanın nüfus ve demografik yapısında göç hareketlerinin yanı sıra madencilik ve hayvancılık gibi iktisadi faaliyetler de etkili olmuştur.¹⁷ Ayrıca mevsimsel faktörler de Torul ve çevresinin nüfusunu oldukça etkilemiştir. Yaz mevsiminin başlamasıyla birlikte kaza halkının önemli bir kısmının yaylalara çıkması, ayrıca geçim kaynakları büyük ölçüde ziraat ve küçük sanayiye dayanan birçok kişinin geçimini sürdürebilmek amacıyla Rusya'ya gitmesi¹⁸ gibi etkenler, kaza nüfusunda mevsimsel ve dönemsel dalgalanmalara yol açmıştır. Tanin gazetesi yazarı Ahmet Şerif, 1911 yılında Trabzon, Gümüşhane, Erzurum ve Van'ı kapsayan seyahati sırasında Torul ile Gümüşhane'nin genel durumuna ilişkin gözlemlerinde, her iki yerleşimin de son derece yoksul olduğunu belirtmiştir. Şerif'e göre bölgede bulunan madenler işletilemediği gibi, başka bölgelerde zenginlik kaynağı olan bu madenler Torul ve Gümüşhane'de tam tersine halkın yoksulluğunu ve sıkıntısını artıran bir unsur hâline gelmiştir. Bu nedenle bölge halkı geçimini temin edebilmek için Rusya'ya çalışmaya gitmek zorunda kalmıştır.¹⁹

XIX. yüzyıl boyunca Torul ve çevresinin demografik ve etnik kompozisyonunu belirleyen temel dinamiklerden biri de bölgenin Osmanlı-Rus ilişkilerinin gerilim hattında yer almasıdır. Özellikle Osmanlı-Rus Savaşları'nın yarattığı askerî ve siyasal baskı, yerel toplumsal dokuda istikrarsızlığa neden olmuş; ekonomik koşulların kötüleşmesiyle birlikte geniş halk kesimleri için yaşam standartları gerilemiş ve bu süreç demografik mobilizasyonu hızlandırmıştır.²⁰ Nitekim 1839–1861 döneminde kazadan toplam 1.909 gayrimüslimin çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasî nedenlerle göç ettiği bilgisi kaynaklarda kayıt altına alınmıştır. Temel geçim kaynakları madencilik olan bu gruplar, ekonomik ve sosyal koşulların değişmesiyle birlikte Torul'dan Akdağmadeni (Ankara) bölgesine doğru kitlesel bir göç gerçekleştirmiştir.²¹ Bu hareketlilik, kazadaki etnik ve dinî dengenin yeniden şekillenmesine katkı sağlamış ve Türk-Müslüman nüfus yapısının daha baskın hâle gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum,

¹⁶ M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Bulleten*, 26 (102), 1962, s. 336; Pamuk, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁷ Bayram, *a.g.t.*, s. 25.

¹⁸ *Trabzon Salnamesi*, 1321/1903-1904, Trabzon Vilayet Matbaası, s. 291.

¹⁹ Saylan, "19. Yüzyılda Gümüşhane Sancağında Yaşanan Gayrimüslim Göçleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 10, S: 20, Trabzon 2016, s. 277; Erüz vd., *a.g.m.*, s. 198.

²⁰ Bayram, *a.g.t.*, s. 7-8.

²¹ Saylan, *a.g.e.*, s. 34-35.

savaşın yalnızca askerî bir hadise değil, aynı zamanda bölgesel nüfus hareketliliğini belirleyen yapısal bir unsur olduğunu göstermektedir.²²

XIX. yüzyılın ortalarına ait resmî istatistiki veriler de bölgedeki gayrimüslim varlığının dikkate değer boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. 1881/1882 sayımlarında Torul kazasının toplam nüfusu 36.137 olarak belirlenmiş; bu nüfusun yaklaşık yarısının Rumlardan oluştuğu tespit edilmiştir.²³ Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm* adlı eserinde Torul'un Trabzon Vilayeti'nin Gümüşhane Sancağı'na bağlı bir kaza olduğunu, Kürtün (Körtin) Bucağı ile birlikte 94 köy içerdiğini ifade etmiş; kaza nüfusunun 19.458 Müslüman ve 16.697 Rum olmak üzere toplam 36.155 olduğunu kaydetmiştir.²⁴ Benzer şekilde Ali Cevad, 1895–1896 yıllarında yayımlanan *Memâlik-i Osmaniyye'nin Coğrafya Lügatı* adlı eserinde kazanın genel nüfusunu yaklaşık 37.000 kişi olarak bildirmiştir.²⁵ Bu veriler, XIX. yüzyılın sonlarında Torul'un, Osmanlı taşrasında Rum nüfusun özellikle yoğun olarak bulunduğu yerleşim merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılına gelindiğinde Torul'un nüfusu dikkate değer biçimde artmış; 29.686 Müslüman, 30.457 Rum ve 24 Ermeni olmak üzere toplam 60.257 kişiye ulaşmıştır.²⁶ 1917 yılına ait veriler incelendiğinde, kazanın toplam nüfusunun 60.127 olduğu görülmektedir. Bu nüfusun 29.599'unu 14.541 erkek ve 15.058 kadından oluşan Müslümanlar; 30.528'ini ise 14.359 erkek ve 16.169 kadından oluşan gayrimüslimler teşkil etmektedir. Bu veriler, savaş yıllarında özellikle Müslüman erkek nüfusunda askerî seferberlik ve savaş kayıplarına bağlı bir azalma yaşandığını, buna karşın gayrimüslim nüfusta bir artış görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Torul (Ardasa) kazası, Gümüşhane ile eşzamanlı olarak 19 Temmuz 1916 tarihinde Rus kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve 15 Şubat 1918'de Osmanlı idaresine geri dönmüştür.²⁷ İşgal sürecinde bölge yalnızca askerî çatışmaların değil, aynı zamanda Rus idaresinin tahribatının ve Ermeni birliklerinin uyguladığı şiddetin etkisiyle ciddi bir yıkıma uğramıştır. Yerleşim alanlarının büyük bölümü harap olmuş, sosyal ve ekonomik altyapı önemli zarar görmüştür.²⁸ I. Dünya

²² Saylan, *a.g.e.*, s. 142 ve 154.

²³ Saylan, *a.g.e.*, s. 34-35.

²⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, C: 5, s. 3227.

²⁵ Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniyye'nin Coğrafya Lügatı*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313 (1895-1896), s. 527-528.

²⁶ Saylan, *a.g.e.*, s. 34-35.

²⁷ Recep Çelik, "Gümüşhane Sancağı: Askerî, İktisadî ve İdari Durum Üzerine Bazı Tespitler (1914-1918)", Volume 7, Issue 3, September 2015, s. 23 p. 23-37; Sabri Özcan San, *Rusların Gümüşhane İlini İşgali*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 27, 30.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Saylan, "I. Dünya Savaşı Sırasında Yukarı Harşit Vadisinde Rusların Yaptıkları Tahribatlar", *Harşit Vadisi*, Ed. Mehmet Fatsa -Mehmet Özmenli, Giresun 2017.

Savaşı sonrasındaki zorunlu göçler, mülteci hareketlilikleri ve Millî Mücadele dönemini izleyen uluslararası düzenlemeler, Torul'un etnik yapısında -Türk-Müslüman lehine- kalıcı dönüşümlere neden olmuştur. Özellikle 1923 Lozan Antlaşması'nın ardından uygulamaya konan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi çerçevesinde, bölgede yaşayan tüm Rum nüfusun Yunanistan'a gönderilmesiyle Torul'un demografik bileşimi köklü şekilde değişmiş; kazanın tarihsel yapısındaki çok etnikli niteliği büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.²⁹ Torul kazası, nüfusunun önemli bir bölümünü Kayı ve Çepni başta olmak üzere çeşitli Oğuz boylarına mensup Türk topluluklarının oluşturduğu bir demografik görünüme sahip hale gelmiştir.³⁰

2. Cumhuriyet Döneminde Torul'un İdari Yapısı ve Nüfus

2.1. İdari Taksimat ve Sınır Değişiklikleri

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Torul kazasının idari yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Dâhiliye Nezareti tarafından 3 Nisan 1916'da Torul kazasına bağlı Santa köyü Gümüşhane Merkez kazasına ve Harşit nahiyesi de Giresun Sancağı'nın Tirebolu kazasına bağlanmıştır.³¹ Fakat Harşit nahiyesi 13 Nisan 1338/1922 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle tekrar Torul kazasına dâhil olunmuştur.³² Millî Mücadele Dönemi'nde, 6 Aralık 1920 tarihinde BMM'nin aldığı kararla Torul'un bağlı bulunduğu Gümüşhane'nin Trabzon vilayetine olan idari bağılılığı kaldırılmış ve Gümüşhane müstakil bir mutasarrıflık hâline getirilmiştir.³³

Gümüşhane, Osmanlı döneminin son yıllarındaki sancaklık statüsünü Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar sürdürmüştür. Buna paralel olarak Torul da bu sancağın bir kazası olma hükmünü bu yıllarda devam ettirmiştir. Gümüşhane, 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 89. maddesi uyarınca³⁴, Merkez kazanın yanı sıra Kelkit, Şiran ve Torul kazalarını kapsayan bir vilayet olarak teşkil edilmiştir. 1926 yılında Bayburt Kazası'nın da bu yönetsel yapıya dâhil edilmesiyle birlikte vilayetin sınırları daha da genişlemiştir. Bu düzenlemeler sonucunda Torul, 1927-1928 verilerine göre yüzölçümü 11.095 kilometrekare

²⁹ Bayram, *a.g.t.*, 7-8.

³⁰ Meryem Üçüncü, *Gümüşhane Torul İlçesi Cizere Köyleri Monografisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2019, s. 11.

³¹ *BCA*, 9-71, H-29.11.1336, 12 köylük Harşit bölgesi Tanzimattan önce voyvodalıkla idare ediliyordu. Cumhuriyetin ilanından sonra Torul Kazasına bağlı bir nahiye şekline dönüştürülmüştür. Köyleri ise; Harşit, Kozan, Çatık, Gödüle, Koz, Sadağlı, Manastır, Tandula, Şadi, Doymuş, Kanyaş, Manasur'dur. Tozlu, *a.g.e.*, s. 27.

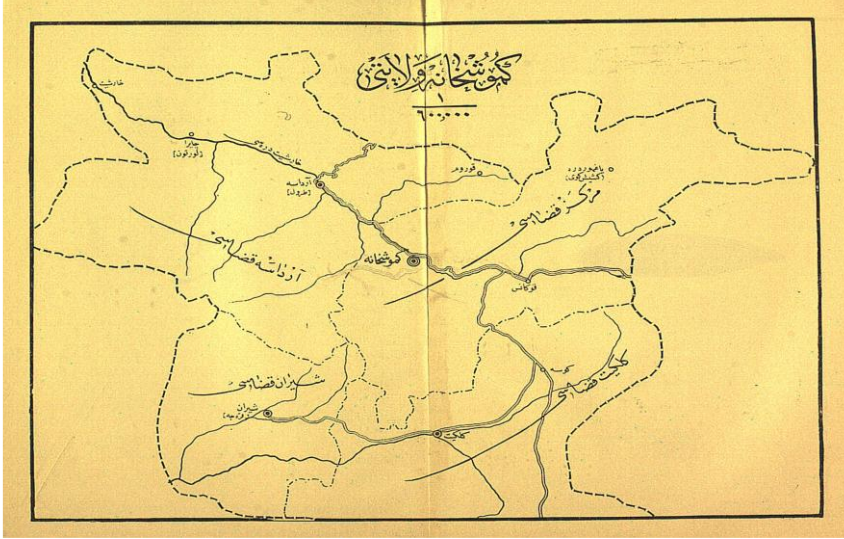
³² *BCA*, 4-54-2/73-45, 13.04.1922.

³³ Okay, *a.g.e.*, s. 23.

³⁴ "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *Resmî Ceride*, No: 71, Sene 2, s. 24.

olan ve beş ilçeden oluşan Gümüşhane'nin idari bir birimi niteliğini kazanmıştır.³⁵ 3 Nahiye ve 2.040 km²'lik yüz ölçüme sahip Torul³⁶, bir kaza merkezi ve buna bağlı nahiye, köy ve mahallelerden oluşturulmuştur. Kaza, Türkiye Cumhuriyeti'nin genel idari yapısı içerisinde bir kaymakamlık tarafından yönetilmiştir. Yerel hizmetler ise Torul Belediyesi ve Kaza Özel İdare Müdürlüğü aracılığıyla yürütülmüştür.

Resim 1. Gümüşhane Vilayeti Haritası (1925-1926)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926), İstanbul: Matbaa-i Amire, 1926, s. 786.

Torul kazası, 1926-1927 verilerine göre Kürtün (Cayra), Harşit (Dandı) ve Kurum (Krom) nahiyelerinden oluşmaktaydı. Bu dönemde merkeze 29, Kürtün'e

³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-1928), Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 1138; Okay, a.g.e., 23-24.

³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926), Matbaa-i Amire, İstanbul 1926, s. 783.

31, Harşit'e 12 ve Kurum'a 9³⁷ olmak üzere toplam 81 köy bağlıydı.³⁸ 1928 yılı itibarıyla ise Torul'un 3 nahiyesi ve Merkez 49, Harşit 12, Kurum 9 ve Kürtün 34 olmak üzere toplam 104 köyü bulunmaktaydı.³⁹

1930'lu yıllarda Kurum'un nahiyelik statüsünden çıkarılarak köy statüsüne düşürülmesiyle birlikte, Torul'a bağlı nahiyeye sayısı ikiye inmiştir. Ayrıca 1928-1935 yılları arasında kazaya bağlı köy sayısı 104'ten 78'e kadar gerilemiştir. Buna göre 1935 yılında Merkez 36, Harşit 12 ve Kürtün 30 köye sahipti.⁴⁰

Gümüşhane ilinin idari taksimatında yaşanan değişiklikler doğal olarak Torul'u da etkilemiştir. Torul'un idari taksimatındaki en önemli değişikliklerden biri 1953 yılında Harşit nahiyesinin tekrar Giresun Vilayeti'nin Tirebolu kazasına bağlanmış olmasıdır. *Harşit nahiyesinin Torul'a 75, Tirebolu'ya ise 35 km mesafede bulunması, 6.732 nüfusa sahip 12 köyünün de Tirebolu'ya Torul'dan daha yakın olması, Harşit-Torul arasındaki yolun arızalı olması, Harşit köylülerinin Torul'a sadece idari olarak bağlı oldukları, ürünlerini Tirebolu'ya sevk ettikleri, iktisadi, zirai ve içtimai bakımdan ise Tirebolu'ya bağlı oldukları, önceden de Tirebolu'ya bağlı iken bazı anlaşmazlıklar yüzünden Torul'a bağlanmış olan nahiyenin bütün teşkilatıyla birlikte Tirebolu'ya bağlanması bölgenin coğrafi durumuna, ekonomik münasebetlerine ve halkın menfaat ve temayüllerine uygun düşeceği* gerekçeleriyle Harşit nahiyesinin bağlı olduğu kaza ve vilayet merkezi değiştirilmiştir.⁴¹

³⁷ İstilos, İstavri, İmera, Baladan, Pardi, Cimera (Zimere), Krom, Varinli ve Yağlıdere isimli 9 adet köyü vardır. Tozlu, *a.g.e.*, s. 27; 1923 yılında gerçekleştirilen Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi uyarınca, Yağlıdere ve Kurum köylerindeki Rum nüfus Yunanistan'a göç etmiş ve böylelikle Rum nüfusun yaşadığı yerleşimler boşalmıştır. Boşalan yerlere mübadele uyarınca Selanik'ten gelen Müslümanlar yerleştirilmek istense de mübadillerin çoğu başka yerlere gitmek için kendilerine tahsis edilen ev ve arazilerini Gümüşhane ve Trabzon'dan zengin kişilere satmışlardır. Erüz vd., *a.g.m.*, s. 199-200; Rumların köyleri terk etmesinin yanı sıra Selanik mübadillerinin buralara yoğun olarak yerleşmemesi nedeniyle köylerdeki nüfus oldukça azalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Yağlıdere varlığını sürdürmekle birlikte Kurum yerleşimi zamanla köy statüsünü kaybetmiştir. 1935 yılı nüfus sayımında Torul kazasına bağlı görülen Yağlıdere köyünde 185 kişi yaşamaktadır. *1935 Genel Nüfus Sayımı: Gümüşhane Vilayeti*, s. 15.

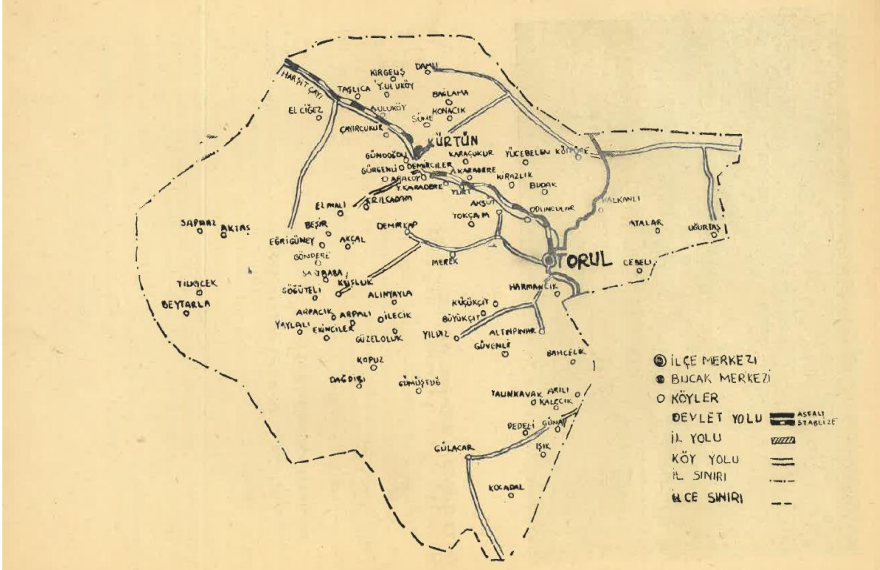
³⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927)*, s. 1065-1066.

³⁹ *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, Dahiliye Vekaleti, Hilal Matbaası, İstanbul 1928, s. 16, 886-887.

⁴⁰ *1935 Genel Nüfus Sayımı: Gümüşhane Vilayeti*, 20 İlk Teşrin 1935, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1937, s. 5.

⁴¹ *BCA*, 238-16-5, 02.06.1953.

Resim 2. Harşit Nahiyesi ayrıldıktan sonra Torul Mülki Haritası

Kaynak: Gümüşhane 1967 İl Yıllığı, Ankara: Balkanoğlu matbaacılık, 1968, s. 141.

Bir diğer önemli idari düzenleme ise 1989 yılında gerçekleşmiştir. Önceden Torul'a bağlı bir bucağın olan Kürtün, 20 Mayıs 1990 tarih ve 20523 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, Bakanlar Kurulu'nun 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı kararı doğrultusunda merkezi Uluköy olmak üzere Gümüşhane'ye bağlı müstakil bir ilçe statüsüne kavuşmuştur. Bu değişiklikte birlikte, daha önce Torul'a bağlı bulunan 32 köy de yeni kurulan Kürtün ilçesine bağlanmıştır.⁴² Bu idari ayrılmalar, Torul'un hem coğrafi yüzölçümünü hem de toplam nüfusunu önemli ölçüde azaltmıştır. Harşit ve Kürtün'ün ayrılması, Torul'un nüfus verilerinin kronolojik analizini yaparken göz önünde bulundurulması gereken kritik bir tarihsel eşittir.

2.2.Nüfusun Genel Eğilimi ve Kronolojik Değişim

Cumhuriyetin ilk yıllarında Torul kazasının genel nüfusu, 1925-1926 Devlet Salnamesinde 24.641⁴³, 1926-1927 Devlet Salnamesi'nde 5576 hanede 24.832⁴⁴ ve 1927-1928 Devlet Salnamesi'nde ise 17.823 kişi olarak gösterilmektedir. 1927-1928 salnamesine göre 508 kadın ve 599 erkek olmak üzere toplam 1.107 kişi merkezde yaşarken, 9.321'i kadın ve 7.395'i erkek olmak üzere

⁴² "130 İlçe Kurulması Hakkında Kanun" Kabul Tarihi: 9 Mayıs 1990, *Resmî Gazete*, S: 20523, 20 Mayıs 1990, s. 4, 34.

⁴³ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926)*, s. 784.

⁴⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927)*, s. 1066.

toplam 16.716 kişi de nahiye ve köylerde ikamet etmekteydi. 2040 km² yüzölçüme sahip Torul kazasında km²'ye ise 9 kişi düşmektedir.⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımında (1927) ise Torul, 17.967 kişilik nüfusu ile km²'ye düşen nüfus yoğunluğu 8,8 kişi gibi düşük bir seviyede olan bir kazadır.⁴⁶ Devlet salnamelerindeki veriler ile 1927 Nüfus Sayımı sonuçları karşılaştırıldığında, nüfus değerlerinde dikkat çekici artış ve azalışların görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum, söz konusu dönemde Türkiye'nin birçok idari biriminde olduğu gibi, yapılan idari düzenlemeler ve güncellemelerden kaynaklanmıştır.⁴⁷

İlk nüfus sayımından yedi yıl sonra yapılan 1935 Nüfus sayımlarına göre ise Torul merkez nüfusu 516 erkek ve 539 kadın olmak üzere 1.055 kişidir. Nahiyeye ve köylerinde ise 9.965 erkek ve 11.443 kadın olmak üzere 21.408 kişi yaşamakta olup genel nüfus ise toplamda 10.481 erkek ve 11.982 kadın olmak üzere 22.463 kişidir.⁴⁸ Torul'un köylerinde ortalama 374 kişi yaşarken km² başına 26,2 kişi düşmektedir.⁴⁹ Bu sayıma göre Torul'a bağlı nahiyelerden Kurum nahiyesi kaldırılmış ve kazanın nahiye sayısı ikiye düşürülmüştür. Kurum nahiyesinin köyleri de kaza merkezine bağlanmıştır. Ayrıca Torul'a bağlı köy sayısı da 1927 yılına nazaran 3 köy azalmıştır.⁵⁰

1935-1940 sayım dönemlerine göre Gümüşhane ili ve mevcut dört kazada (Merkez ilçe, Kelkit, Şiran, Torul) en fazla nüfus artışı %2,8 ile Torul kazasında⁵¹ yaşanmıştır. 1940 sayımında Torul genel nüfusu 1935 sayımına göre 3.196 kişi artarak 25.659'a yükselmiştir. Bu sayım döneminde merkez kazaya bağlı 33, Harşit'e bağlı 12 ve Kürtün'e bağlı 32 köy bulunmakta olup, kaza genelinde

⁴⁵ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-1928)*, s. 1144; *Karadeniz Havzası Şimal Kısmı*, C: 5, Genelkurmay Matbaası, Ankara 1936, s. 157; İ. Namık Tağudar, *Gümüşhane Vilayeti: Coğrafi, Tarihi, İçtimai ve İktisadi Durumunu Gösterir Broşür*, Vilayet Basımevi, Gümüşhane 1936, s. 12.

⁴⁶ *1927 Umumi Nüfus Tahriri*, 28 Teşrinievvel 1927, Fasikül I, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1929, s. VIII.

⁴⁷ Nursal Kumaş, "Gümüşhane İline Ait Demografi, Ekonomi ve Eğitim İstatistiklerinin Analizi (1925-1928)", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 15, 2020, s. 200.

⁴⁸ *1935 Genel Nüfus Sayımı: Gümüşhane Vilayeti*, 20 İlk Teşrin 1935, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1937, s. 5.

⁴⁹ *1935 Genel Nüfus Sayımı*, C. 59, 20 İlk Teşrin 1935, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul 1937, s. VI, XVIII.

⁵⁰ *1935 Genel Nüfus Sayımı*, s. 14-15.

⁵¹ Zeki Koday, "Gümüşhane İlinde Nüfus Hareketleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), s. 57-58 (57-69); 1935 yılında Öztürkçecilik akımının etkisiyle, mülki idare teşkilatında kullanılan bazı terimlerin yerine Türkçe karşılıkların kullanılması yönünde bir uygulamaya gidilmiştir. Buna göre vilayet yerine il, kaza yerine ilçe, nahiye yerine kamun, vali yerine ilbay, kaymakam yerine ilçebay, belediye başkanı yerine şarbay ve nahiye müdürü yerine kamunbay terimleri benimsenmiştir (Cumhuriyet, 23 Nisan 1935, s. 4). Ancak bu yeni terimlerden yalnızca il ve ilçe kullanımında kalıcı olabilmiş, diğerleri kısa bir süre içinde terk edilmiştir.

toplam 77 köy mevcuttur. Ayrıca 2.040 km² yüzölçümüne karşılık kilometrekare başına 13 kişi düşmektedir.⁵²

1945 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Torul merkezinde 913 erkek ve 702 kadın olmak üzere toplam 1.615 kişi yaşamaktadır. Aynı sayım verileri, merkez ve kırsal kesimdeki nüfusun cinsiyet dağılımı ile bedensel engellilik durumuna ilişkin bilgileri de ortaya koymaktadır. Söz konusu bilgiler Tablo 1’de ayrıntılı olarak gösterilmiştir:

Tablo 1. 1945 Nüfus Sayımına göre Torul Merkez ve Köylerinde Sağlıklı ve Bedensel Engelli Nüfus

Yerleşim Birimi	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus	Bedensel Engelli Sayısı	Sağlıklı Nüfus
Torul Merkez	913	702	1.615	13	1.602
Nahiye ve Köyler	11.548	13.261	24.809	233	24.576
GENEL TOPLAM	12.461	13.963	26.424	246	26.178

Kaynak: 1945 Genel Nüfus Sayımı: Gümüşhane İli, s. 8.

Kaza genelinde tespit edilen 244 engelli vatandaşın engel türlerine göre dağılımı Tablo 2’de şu şekilde gösterilmiştir:

Tablo 2. 1945 Nüfus Sayımı’na göre Torul Merkez ve Köylerindeki Bedensel Engelli Nüfusun Engel Türlerine Göre Dağılımı

Engel Türü	Merkez	Köy/Nahiye	Toplam
Kör	4	22	26
Çolak (Tek/Çift Kol)	2	50	52
Topal (Tek/Çift Ayak)	4	108	112
Sağır ve Dilsiz	2	18	20
Kambur	1	19	20
Kötürüm / Diğer	0	14	14
TOPLAM	13	231	244

Kaynak: 1945 Genel Nüfus Sayımı: Gümüşhane İli, s. 8.

Torul merkez, nahiye ve köylerinde 12.461 erkek ve 13.963 kadın olmak üzere toplam 26.424 kişi yaşarken bu nüfusun 26.178’i bedensel özürü bulunmazken 244’ünün çeşitli fiziksel engeli bulunmaktadır.⁵³ 1950 nüfus

⁵² 1940 Genel Nüfus Sayımı, 20 İlk Teşrin 1940, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, s. XV, 284.

⁵³ 1945 Genel Nüfus Sayımı: Gümüşhane İli, C. 28, Ankara: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1949, s. 8.

sayımına göre ise Torul merkezde 1.700, 2 Nahiye ve 81 köyünde ise 26.700 kişi yaşamaktadır. Bu sayıma göre Torul'un genel nüfusu 28.400'e yükselmiştir.⁵⁴

Torul ilçesinin nüfus ve demografik yapısı, 1950'lerden itibaren hem bölgesel ekonomik koşullar hem de idari yapılanmadaki değişikliklere bağlı olarak belirgin dalgalanmalar göstermiştir. Nüfus hareketlerinin kesintisiz biçimde izlenebilmesi, ilçenin sosyal ve ekonomik dönüşümünü anlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Harşit nahiyesinin 1953 yılında Tirebolu'ya bağlanmasıyla birlikte Torul'un nahiye sayısı bire düşmüştü; kaza genelindeki köy sayısı ise toplam 67 olarak kalmıştır. Bu ayrılıktan sonra yapılan 1955 nüfus sayımına göre Torul merkezinde 1.064 erkek ve 949 kadın olmak üzere 2.013, nahiye ve köylerinde ise 10.491 erkek ve 12.322 kadın olmak üzere 22.803 kişi yaşamaktaydı. Genel Toplamda 24.816 kişinin yaşadığı 1986 km²'ye sahip olan Torul'un nüfus yoğunluğu ise km²'ye 12 kişidir.⁵⁵ Bu sayım döneminde Harşit ve 12 köyünün ayrılmasının da etkisiyle 1950 sayımlarına göre Torul'un nüfusu 3.584 kişi azalmıştır. Ayrıca yüzölçümü de 2.040 km²'den 1.986 km²'ye gerilemiştir.

2.2.1. 1960–1975 Dönemi: Cumhuriyet Döneminin En Yüksek Nüfusu

Genel Nüfus Sayımı'nın 1960 yılı verilerine göre Torul'un toplam nüfusu 29.294'tür. Bu nüfusun 13.750'sini erkekler, 15.544'ünü ise kadınlar oluşturmaktadır. İlçe merkezinde 2.078 kişi yaşamaktadır; merkez nüfusunun 1.054'ü erkek, 1.024'ü ise kadındır. Bucak ve köylerin toplam nüfusu 27.216 olup, bunun 12.696'sı erkek ve 14.520'si kadındır. Torul merkezine bağlı 36, Kürtün bucağına bağlı 34 köy olmak üzere toplam 70 köy bulunmaktadır.⁵⁶ 1965 Genel Nüfus Sayımı'nda ilçe nüfusu 32.077'ye yükselmiş (15.053 erkek, 17.024 kadın) ve böylece 1960–1965 dönemindeki artış oranı %3,6 olmuştur.⁵⁷ Bu dönemde nüfus artışının temel belirleyeni doğal nüfus artışı olup, göç henüz belirleyici bir faktör değildir. 1960'lardan itibaren, tarım ve hayvancılığın yetersizliği ile iş imkânlarının kısıtlılığı, bölge halkını başta İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Trabzon olmak üzere büyük şehirlere yönlendirmiştir.

Torul'a bağlı köy sayısı 1970 yılı itibarıyla 69, toplam yerleşim birimi sayısı ise 225'tir. Aynı yıl toplam nüfus 34.276 olarak ölçülmüş; bunun 3.117'si ilçe merkezinde, 31.159'u bucak ve köylerde yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu bu

⁵⁴ 1950 Umumi Nüfus Sayımı, 22 Ekim 1950, Ankara: Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, s. 194.

⁵⁵ 1955 Genel Nüfus Sayımı, 23 Ekim 1955, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1961, s. XXVIII, 244, 245.

⁵⁶ 1960 Genel Nüfus Sayımı, 23 Ekim 1960, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1963 s XXIII, XLVI, 256, 263. Köy isimleri için Ek'e bkz. *Gümüşhane İli ve İlçeleri*, s. 62.

⁵⁷ 1965 Genel Nüfus Sayımı, 24 Ekim 1965, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1968, s. XXI.

dönemde km²'ye 18 kişi düzeyine yükselmiştir.⁵⁸ 1975 sayımında nüfus artışı devam etmiş ve Torul'un toplam nüfusu 37.866 kişi olmuştur.⁵⁹ Bu rakam, ilçenin Cumhuriyet dönemi boyunca ulaştığı en yüksek nüfus değeridir. 1960–1975 arası yaklaşık %29'luk bir artış söz konusudur.

2.2.2. 1980–1990 Dönemi: Durağanlaşma ve Gerilemenin Başlangıcı

Torul'un toplam nüfusu 1980 yılı itibarıyla 35.867 kişidir. Bu sayı, aynı dönemde Gümüşhane il nüfusunun yaklaşık %13'ünü oluşturmaktadır. Gümüşhane'nin en küçük ilçe merkezi olan Torul aynı zamanda nüfus yoğunluğu en düşük ilçe olma özelliğine de sahiptir. İlçe merkezinin küçük ölçekli yapısı devam etmiş, yüzölçümü değişmemekle birlikte nüfus yoğunluğu km²'ye 19 kişi olarak gerçekleşmiştir. Nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaya devam etmektedir; ortalama köy nüfusu 476 kişi, nüfusu 1.000'i aşan köy sayısı 9'dur. 100 km²'ye düşen ortalama köy sayısı ise 3,7'dir.⁶⁰

1980 sonrası dönemde Torul nüfusunda azalma eğilimi belirginleşmiştir. 1985 sayımında toplam nüfus 447 kişi azalarak 35.420'ye düşmüştür.⁶¹ Bu dönemde ilçe, tarım ve hayvancılık sektörünün sınırlı yapısı, sanayi ve hizmet istihdamının gelişmemesi ve ulaşım koşullarının yetersizliği nedeniyle özellikle büyük şehirlere doğru göç vermeye başlamıştır. İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Trabzon başlıca göç çekim merkezleridir.

2.2.3. 1990 İdari Düzenlemesi: Nüfusun Keskin Biçimde Düşüşü

Gümüşhane ilinin idari yapılanmasında 1985–1990 döneminde dikkate değer değişiklikler meydana gelmiştir. Bu süreçte, Kelkit ilçesine bağlı Köse bucağı ile Torul'a bağlı Kürtün bucağı, Gümüşhane'ye bağlı müstakil ilçeler olarak teşkil edilmiştir. Söz konusu idari düzenlemeler sonucunda, Kelkit ve Torul ilçelerinin nüfuslarında belirgin ölçüde azalma yaşanmıştır. Torul nüfusu, göç dalgası ve Kürtün'ün ayrılması ile ciddi şekilde azalmıştır. 1990 sayımında Torul'un nüfusu 17.087 kişiye kadar düşmüştür. 1990–1997 döneminde il genelindeki demografik eğilimler gerileme yönünde olmasına rağmen Torul'da görece sınırlı bir artış yaşanmış ve nüfus sadece 390 kişi artmıştır. Bu artış, doğal nüfus artışının son derece düşük olduğunu ve göçün yapısal bir sorun haline geldiğini göstermektedir.⁶²

⁵⁸ 1970 Genel Nüfus Sayımı, 25.10.1970, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973, s. XXVI ve 274.

⁵⁹ 1975 Genel Nüfus Sayımı, 26.10.1975, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1977, s. XXIII.

⁶⁰ [https://rapory.tuik.gov.tr/14-11-2025-23:35:26-151637769906845670875788910.html?](https://rapory.tuik.gov.tr/14-11-2025-23:35:26-151637769906845670875788910.html?YurtAnsiklopedisi) *Yurt Ansiklopedisi*, s. 3250-3251.

⁶¹ 1985 Genel Nüfus Sayımı, 20.10.1985, Ankara Devlet İstatistik Enstitüsü, 1986, s. 26.

⁶² Koday, *a.g.m.*, s. 61-62.

2.2.4. 2000 Sonrası Dönem: Düşük Yoğunluklu Yerleşim ve Negatif Artış Eğilimi

Türkiye İstatistik Kurumu'nun güncel verilerine göre Torul'un nüfusu 2000'li yıllardan itibaren 10.000–13.000 bandında seyretmeye başlamıştır. Nüfus yoğunluğu düşük kalmaya devam etmiş ve ilçe Gümüşhane'nin en seyrek nüfuslu yerleşimlerinden biri olma özelliğini korumuştur. Örneğin: 2020 nüfusu: 11.425, 2023 nüfusu: 12.292 (6.194 erkek, 6.098 kadın).⁶³ 2023 yılında nüfusta bir önceki yıla göre %14,24 oranında artış gerçekleşmiş olsa da bu artış genel eğilimin dışındadır. Uzun dönemli nüfus artış oranı negatif yönde seyretmiştir. Bu durum, ilçede istihdam olanaklarının sınırlı kalması, genç nüfusun eğitim ve iş imkânları için bölge dışına yönelmesi ve kırsal alanların yaşlanmasıyla açıklanabilir.

Tablo 3. Devlet Salnameleri ve Nüfus Sayımlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Torul Nüfusu

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1925	-	-	24.641
1926	-	-	5576 Hanede 24.832 ⁶⁴
1927	8229 7994	9738 9829	17.967 ⁶⁵ 17.823 ⁶⁶ (1.107 merkez, 16.716 köy)
1935	10.481	11.982	22.463
1950	-	-	28.400
1960	13.750	15.544	29.294
1965	15.053	17.024	32.077
1970	15.880	18.396	34.276
1975	18.223	19.643	37.866
1980	16.640	19.227	35.867
1985			35.420
1990			17.087
2000			15.416
2009			12.971 (4.629 kent, 8.342 köyler)
2020	5.802	5.623	11.425
2023	6.194	6.098	12.292
2024	5.416	5.346	10.762

Kaynak: Devlet salnameleri ve Nüfus sayımları.

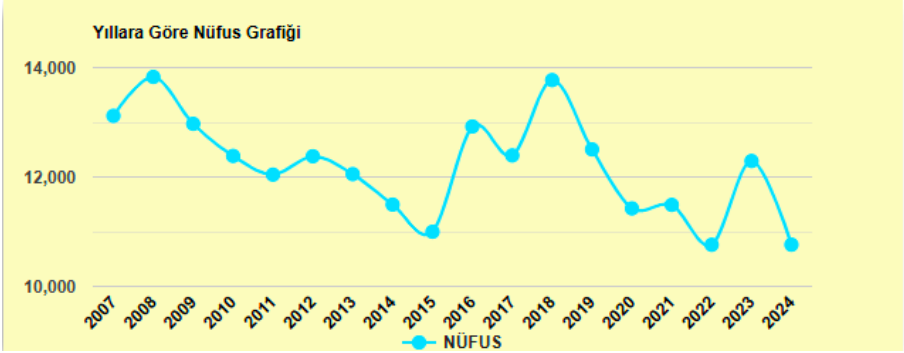
⁶³ <https://torul.bel.tr/sayfa/nufus-durumu> Erişim Tarihi ve saati 16 Kasım 2025/00:12; https://www.nufusu.com/ilce/torul_gumushane-nufusu, 16 Kasım 2025/00:13.

⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927), s. 1066.

⁶⁵ 1927 Umumi Nüfus Tahriri, s. VIII.

⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-1928), s. 1144.

Grafik 1.

Kaynak: <https://www.nufusune.com/torul-ilce-nufusu-gumushane>, Erişim Tarihi ve saati 8 Kasım 2025/23:53

2.2.5. Güncel Demografik Dinamikler: 2024 Nüfusunun Analizi

Güncel verilere göre Torul ilçesi, 1.049 km² yüzölçümüne sahip olup idari açıdan 1 belediye, 8 mahalle ve 37 köyden oluşmaktadır. İlçe merkezinde 2.618 erkek ve 2.653 kadın olmak üzere toplam 5.271 kişi yaşamaktadır. Belde ve köy nüfusu ise 2.798 erkek ve 2.693 kadın olmak üzere toplam 5.491 kişidir. 2024 yılı genel ilçe nüfusu toplamda 10.762 kişi olup bunun 5.416'sı erkek, 5.346'sı kadındır. Nüfus, bir önceki yıl olan 2023'e göre 1.530 kişi azalmış olup bu durum %12,45 oranında bir düşüşe tekabül etmektedir.⁶⁷ Bu yüksek oranlı gerileme, Torul'da uzun süredir devam eden göç eğiliminin 2020'li yıllarda da sürdüğünü ve özellikle genç nüfusun ilçe dışına yönelmeye devam ettiğini göstermektedir.

Nüfus düşüşündeki bu belirgin ivme, ilçenin ekonomik koşulları, ulaşım imkânlarının sınırlılığı, kırsal alanlarda yaş ortalamasının yükselmesi ve eğitim ile istihdam odaklı dışa göç hareketleriyle doğrudan ilişkilendirilebilir. 2024 yılı verileri ise Torul'un yakın dönemde nüfus yapısında hızlı bir daralma yaşadığını ve demografik dinamiklerin giderek daha kırılğan bir nitelik kazandığını ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Gelecek Perspektifi

Torul ilçesi, tarih boyunca Karadeniz'in iç bölgeleri açısından hem idari hem de ticari işlevleri bakımından stratejik bir merkez olarak önemli bir konumda yer almıştır. Osmanlı'nın merkezileşme politikalarından Cumhuriyet döneminin modern bürokratik yapılanmasına uzanan geniş bir zaman diliminde, ilçenin idari yapısı sürekli bir dönüşüm geçirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde üç nahiye-

⁶⁷ <https://www.nufusune.com/torul-ilce-nufusu-gumushane>, Erişim Tarihi ve saati 8 Kasım 2025/23:53.

den oluşan karmaşık bir idari yapıya sahip olan Torul, Harşit ve Kürtün'ün ayrılmasıyla gerçekleştirilen önemli sınır düzenlemelerinin ardından, günümüzde tek belediye ve 37 köyden oluşan daha sade bir idari örgütlenmeye ulaşmıştır.

Coğrafi engeller, dağlık topografya ve geçim kaynaklarının sınırlılığı nedeniyle Torul'da nüfusun mekânsal dağılımı seyrek, yerleşim birimleri ise dağınıktır. Bu durum, hem tarih boyunca dış göçü tetiklemiş hem de kamu hizmetlerinin sunumunu zorlaştırmıştır. Özellikle 1960'lardan itibaren hız kazanan dış göç, ilçenin 1960–1980 döneminde ulaştığı nüfus zirvesinin ardından nüfusunun üçte ikisinden fazlasını kaybetmesine yol açmıştır. Bu süreç, Torul'u hem nüfus yoğunluğu en düşük hem de demografik açıdan en hızlı yaşlanan ilçelerden biri hâline getirmiştir. Bu çerçevede Torul'un nüfus yapısı, Türkiye'de kırsal nitelikli ve ekonomik çeşitliliği sınırlı bölgelerde gözlenen genel eğilimlerle paralellik göstermektedir.

Arşiv ve sayım verileri, bölge halkının erken dönemlerden itibaren tarım ve hayvancılıkta emtia ekonomisinin gelişmemesi, istihdam olanaklarının yetersizliği ve çevrede ücretli iş bulunamaması gibi nedenlerle başka vilayetlere yöneldiğini ortaya koymaktadır. 1960–1980 döneminde görülen nüfus artışı, bölgedeki doğal artış ve henüz yoğunlaşmamış göç dinamiklerine dayalı geçici bir yükseliş niteliği taşımaktadır. Ancak Kürtün'ün 1990'da ilçe statüsü kazanarak Torul'dan ayrılması ve kent dışına yönelen kitlesel göç, bu yükselişi hızla tersine çevirmiş ve Torul nüfusu günümüzde 10.000–13.000 bandında düşük ve istikrarsız bir düzeye oturmuştur.

İlçenin idari etkinliği, demografik yapısı ve ekonomik kapasitesi arasındaki karşılıklı ilişki bu sürecin temel belirleyicilerindedir. Kalıcı dış göç, Torul'un sosyo-ekonomik kırılganlığını artırmakta; özellikle genç nüfusun kaybı, hem işgücü piyasasını daraltmakta hem de kırsal yerleşimlerin sürdürülebilirliğini zayıflatmaktadır. Nüfusun kış aylarında daha da azalması ve kırsal nüfusun ağırlığının devam etmesi, ilçenin hizmet sunumu ile mekânsal planlamasını karmaşıklaştıran ek faktörlerdir.

Torul'un gelecekteki demografik yapısını belirleyecek en temel unsur, sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya yönelik politikaların hayata geçirilmesidir. Zigana Kayak Merkezi ile Karaca Mağarası gibi önemli doğal ve turistik değerleri barındıran ilçe, uygun planlama ve yatırımlarla turizm odaklı bir büyüme stratejisi geliştirebilir. Aynı şekilde ormancılık, tarım ve hayvancılık sektörlerinin modern yöntemlerle güçlendirilmesi, genç nüfusu ilçe dışına yönelten yapısal faktörlerin azaltılmasına katkı sağlayabilir. Bu bağlamda Torul Belediyesi, İlçe Özel İdaresi ve diğer yerel idari birimlerin demografik kayıpları durdurmayı hedefleyen bütüncül politikalar üretmeleri kritik önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR**1. Arşivler****T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (BCA)**

BCA, 9-71, H-29.11.1336.

BCA, 4-54-2/73-45, 13.04.1922.

BCA, 238-16-5, 02.06.1953.

2. Kitap ve Makaleler

Ali Cevat, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafya Lügatı*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313.

ŞENOL, Bayram, *Torul'un Sosyal Ve Ekonomik Durumu (1831- 1915)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2017.

ERÜZ, Coşkun-ERÜZ, Güler- KANDEMİR, Raif- ÜÇÜNCÜOĞLU, Güngör, “Antik Çağdan Günümüze Gümüşhane-Torul-Kurum (gorom-kromni) Vadisi Demografik Değişimi”, *Gümüşhane Tarihi*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane 2016.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Belleten*, 26 (102), 1962, ss. 293-338.

Gümüşhane İli ve İlçeleri, Yayına Haz. Ahmet Nuri Macit, Macit Kitabevi, İstanbul 1973.

Gümüşhane 1967 İl Yıllığı, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1968.

Karadeniz Havzası Şimal Kısmı, C: 5, Genelkurmay Matbaası, Ankara 1936.

KODAY, Zeki, “Gümüşhane İlinde Nüfus Hareketleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), ss. 57-69.

KUMAŞ, Nursal, “Gümüşhane İline Ait Demografi, Ekonomi ve Eğitim İstatistiklerinin Analizi (1925-1928)”, *Süirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 15, 2020, ss. 191-215.

OKAY, Vehbi, *Cumhuriyetin 15. Yılında Gümüşhane*, Ulus Basımevi, İstanbul 1938.

PAMUK, Bilgehan, “XVII. Yüzyılın Ortalarında Gümüşhane (Torul Kazası)”, *Belleten*, C: 73, S: 268, Nisan 2009, ss. 115-144.

Resmi Ceride, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, No 71, Sene 2.

Resmi Gazete, “130 İlçe Kurulması Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 9 Mayıs 1990. S: 20523, 20 Mayıs 1990.

SAN, Sabri Özcan, *Rusların Gümüşhane İlini İşgali*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

SARIYILDIZ, Bekir, “Torul Derebeyleri: Kabasitaslar (1355-1479)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, C: 2, S: 2, Samsun 2021, ss. 237-252.

SAYLAN, Kemal, *Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih (1850-1918)*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

_____, “I. Dünya Savaşı Sırasında Yukarı Harşit Vadisinde Rusların Yaptıkları Tahribatlar”, *Harşit Vadisi*, Ed. Mehmet Fatsa-Mehmet Özmenli, Giresun 2017.

_____, “19. Yüzyılda Gümüşhane Sancağında Yaşanan Gayrimüslim Göçleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 10, S: 20, Trabzon 2016, ss. 275-292.

Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Dahiliye Vekaleti, Hilal Matbaası, İstanbul 1928.

TAĞUDAR, İ. Namık, *Gümüşhane Vilayeti: Coğrafi, Tarihi, İçtimai ve İktisadi Durumunu Gösterir Broşür*, Vilayet Basımevi, Gümüşhane 1936.

TOZLU, Selahattin, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998.

Trabzon Salnamesi, 1321/1903-1904, Trabzon Vilayet Matbaası.

TUNCEL, Metin, “Gümüşhane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 14, 1996, ss. 273-276.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1925-1926), İstanbul: Matbaa-i Amire, İstanbul 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1927-1928), Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi.

ÜÇÜNCÜ, Meryem, *Gümüşhane Torul İlçesi Cizere Köyleri Monografisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2019.

Yurt Ansiklopedisi, C: 5, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982

1927 Umumi Nüfus Tahriri, 28 Teşrinievvel 1927, Fasikül I, İstanbul: T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1929

1935 Genel Nüfus Sayımı: Gümüşhane Vilayeti, 20 İlk Teşrin 1935, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1937.

1935 Genel Nüfus Sayımı, C: 59, 20 İlk Teşrin 1935, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul 1937.

1940 Genel Nüfus Sayımı, 20 İlk Teşrin 1940, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul.

1945 Genel Nüfus Sayımı: Gümüşhane İli, C: 28, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara 1949.

1950 Umumi Nüfus Sayımı, 22 Ekim 1950, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

1955 Genel Nüfus Sayımı, 23 Ekim 1955, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1961.

1960 Genel Nüfus Sayımı, 23 Ekim 1960, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1963.

1965 Genel Nüfus Sayımı, 24 Ekim 1965, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1968.

1970 Genel Nüfus Sayımı, 25.10.1970, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1973.

1975 Genel Nüfus Sayımı, 26.10.1975, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1977.

1985 Genel Nüfus Sayımı, 20.10.1985, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1986.

<https://www.nufusune.com/torul-ilce-nufusu-gumushane>, Erişim Tarihi ve saati 8 Kasım 2025/23:53

<https://rapory.tuik.gov.tr/14-11-2025-23:35:26-151637769906845670875788910.html?>

<https://torul.bel.tr/sayfa/nufus-durumu> Erişim Tarihi ve saati 16 Kasım 2025/00:12.

https://www.nufusu.com/ilce/torul_gumushane-nufusu, 16 Kasım 2025/00:13.

EKLER

Ek. 1. Torul İlçesine Bağlı Köyler (1973)

No	Köy Adı	Eski / Yerel Adı	No	Köy Adı	Eski / Yerel Adı
1	Aksut	Hosniye	20	Akım	(-)
2	Alinyayla	Macara	21	Işık	Bayana
3	Altınpınar	Zermut	22	İlecik	(-)
4	Arılı	Balaiye	23	İnkılâp	(-)
5	Arpalı	Görünse	24	Kalecik	(-)
6	Atalar	Zimera	25	Kalkanlı	Zigana
7	Bahçelik	Coloşhana	26	Kirazlık	Koryana
8	Budak	Şive	27	Kocadal	Dörene
9	Büyükçit	Çiftekebir	28	Kopuz	(-)
10	Cebeli	Baladan	29	Köstüre	(-)
11	Dağdibi	Fitiker	30	Küçükçit	Çitisağır
12	Dedeli	(-)	31	Oduncular	(-)
13	Demirkapı	Manastır	32	Tokçam	Fırfıra
14	Gülaçar	Nivene	33	Uğurtaş	İstavri
15	Gümüştüğ	Avliyana	34	Yalınkavak	Soryana
16	Güney	Daise	35	Yıldız	Adise
17	Güvemli	Havliyana	36	Yurt	Çaga
18	Güzelomuk	Beşkilse	37	Yücebelen	Gümüş
19	Harmancık	Karel			

Ek. 2. Kürtün Bucağına Bağlı Köyler

No	Köy Adı	Eski / Yerel Adı	No	Köy Adı	Eski / Yerel Adı
1	Kürtün Bucağı	Cayra	18	Göndere	(-)
2	Akçal	(-)	19	Gündoğdu	Haridisağır
3	Aktaş	(-)	20	Gürgenli	Haridibala
4	Akaköy	(-)	21	Karaçukur	(-)
5	Arpacık	(-)	22	Kırgeriş	(-)
6	A. Karadere	Karaderezir	23	Kızılçadam	(-)
7	A. Uluköy	(-)	24	Konacık	Cağ
8	Bağlama	Haşaba	25	Kuşluk	(-)
9	Beşir	(-)	26	Sapmaz	Gelevre
10	Beytarla	(-)	27	Sarıbaba	(-)
11	Çayırçukur	(-)	28	Söğüteli	(-)
12	Damlı	(-)	29	Süme	(-)
13	Demirciler	Harıdıkebir	30	Taşlıca	(-)
14	Eğriğüney	(-)	31	Tilkicek	(-)
15	Ekinciler	Cercür	32	Yaylalar	(-)
16	Elciğez	(-)	33	Y. Karadere	K. Dereyibala
17	Elmalı	(-)	34	Y. Uluköy	(-)